

SZEMELVÉNYEK A TISZA-KULTUSZ IRODALMI ÉS ZENEI PÉLDÁIBÓL

I.

Az utóbbi századok európai szépírásában a folyók gyakran mint jelképek vagy allegorikus jelentéstartalom hordozói szerepelnek. A rohanó víz szimbolizálhat Rousseau-i értelemben vett alkotó zsenit, máskor fiatalságot, szabadságot vagy lázadást;¹ szelídebb formájában jelképe lehet az állandóságnak, a változásnak (sőt a megannyi „köztes” fokozatnak), hasonlóképp a teremtő munkának vagy a kultúra bölcsőjének;² de a folyó képi megidézése olykor (akár földrajzi tulajdonságainak fölillantása révén – forrás- majd torkolatvidék, közbülső út –, akár mindazok nélkül) az egyéni vagy nemzeti sors példázataként is szolgálhat. Utólérhetetlen magaslataira az egyetemes folyó-kultusz a „Rajna legnagyobb költője”-ként tisztelt Hölderlin himnikus verseiben ért fel; kései poézisének e nagy, európai folyamai ugyanakkor mintha egyfajta mitikus geográfiai atlaszon helyezkednének el.³ A folyók egyébként is fontos részeivé váltak több európai nemzet földrajzi mitológiájának.⁴ A Rajna a par excellence *német nemzeti folyó* (illetve tájszimbólum), s e tény teljes civilizációtörténeti háttere mintegy szükséges előfeltételként szolgált ahhoz, hogy „elővarázsolódhassék” Wagner fantáziájából minden idők leghíresebb zenei teremtésmítosza (*A Rajna kincse: Előjáték*). Középkori regényében, a *Narziss és Goldmundban*, Hermann Hesse később már úgy mellékelhetett káprázatos leírást a főhős lábai előtt váratlanul feltárlkozó Rajna-tájról (ráadásul a cselekmény egyik jelentőségteljes fordulópontján), hogy még „véletlenül” sem kellett közölnie az olvasóval a folyam nevét. (Illetlenség is lett volna.)

Hasonló értelemben – de tényleges mitológiai összetevők nélkül – nálunk a Tisza vált az egyik (sokak számára *a*) legkarakterisztikusabb or-

¹ Laczházi Gyula: *A Rajna és a Duna. Pillantás a romantika folyóira*, in: *Irodalomismeret* 2000/2-3., 50-55.

² Laczházi, uo.

³ Laczházi, uo.

⁴ V. ö.: Kiss Gy. Csaba: *Folyók mint nemzeti jelképek. A himnuszok irodalmi példái Közép-Európából*, in: *Irodalomismeret* 2000/2-3., 45-50.

szág- sőt *nemzetszimbólummá* a XIX. század hazai közgondolkodásában⁵ úgy, hogy e folyónknak az Alfölddel többé-kevésbé *együttesen* (évtizedek alatt) felívelt kultuszáról beszélhetünk. A kettős genealógiát vizsgálva állapítja meg Horváth János: az irodalmi népiesség „idealizáló áramlata fokról fokra haladva” teremtette meg „a maga magyar táj-eszményét, tette meg az Alföldet a legmagyarabb népi s a legfenségesebb műköltői ihletek forrásává, Tiszájával együtt a magyar jellem tájmásolatává”.⁶

Az általános, művelődéstörténeti Tisza-kultusz kezdetei azonban meszszebbre nyúlnak vissza az időben, jóllehet korai példáinál hiába keressük még annak majdani ismérveit. Így Timon Sámuel latin nyelvű leírása a Tiszáról és vidékéről (1735) nagymértékben kötődött a tokaji bor hagyományos, európai hírnevéhez: művében kiemelt helyet kapott a hegyaljai borvidék, s a kiadványhoz mellékelte – különféle borfajtákat megéneklő – epigramma-ciklusában valóságos bormitológiát teremtett a derék jezsuita tanár!⁷ Bessenyei György hatalmas leíró költeménye az 1770-es évtizedből (*A Tiszának reggeli gyönyörűsége*: versmelléklet) látszat-füzészerűsége ellenére gondosan szerkesztett, filozófiai háttérű (ön-)vallomás ember és (kozmosz értelemben vett) Természet viszonyáról: azok harmonikus egységéről.⁸ A leíró költemények hagyományát folytatta később Tisza-vidéket dicsőítő ódáival a szolnoki születésű Verseggy Ferenc (*Külső Szolnok*, 1805: versmelléklet). Finom nosztalgiával, a gyermekkor elveszett paradicsoma utáni vágyakozással idézte meg a „zavaros” Tisza tájkát egy másik alkalommal Verseggy (*Az örömhöz*, 1795-1803 között), s villantotta föl „szőke Tiszánknak szolnoki partjai”-t a *Vízdomfi és Frankvári* c. szatirikus elbeszélő költeményben (megj.: 1806). Fiatalabb kortársa, a Tiszaroffon többször is időző Vitkovics Mihály, elragadtatott költői levélben ecsetelte a tiszai táj reggeli szépségét: „kifutok napkölte elébe Tiszánknak / Kóborló partjára / [...] A nyírfák aranyos színt játszanak a rét / Sárgálló zöldségbe borúl; a vízbe merülve / Látszik az ég, néhány tollas zeng a sziget ormán, / Ily gyönyörű reggelt Pesten láthatsz-e Barátom?!”⁹ (Figyelemre méltó a fenti sorokban foglalt kontraszt: város és természet[esség] szembeállítás, ami a század dere-

⁵ A Duna hagyományos, ez irányú szerepköre mellett, sőt nemegyszer át is véve azt.

⁶ Horváth János: *A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfigig*, Budapest 1978, 246.

⁷ Timon *Tibisci Hungariae...* c. leírását (Kassa, 1735) kísérő tanulmánnyal együtt közreadta János István (Nyíregyháza, 1999); az epigrammákat a tokaji borról uő. a *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 2000/4. számában; Timon *Prológusának* részlete Kiss Farkas Gábor fordításában az *Irodalomismeret* 2000/2-3. számában jelent meg.

⁸ Részletesebben lásd Vörös Imre verselemzését, in: *Irodalomismeret* 1993. július, 91-94.

⁹ Szurmay Ernő: *A Nagykunság és a régi Külső-Szolnok irodalmi emlékei*, in: *Irodalomismeret* 1993. július, 115.

kától egyre élesedő Pest - Vidék konfliktus korai megfogalmazásának tünet!

A Verseghynél is többször előforduló (s mára jószerivel közhelyessé vált) „szöke” kiséző jelző összekapcsolását a Tiszával a szegedi Dugonics András nevéhez fűzi az irodalomtörténet-írás (*Etelka*, 1788).¹⁰ Dugonics után valószínűleg Dayka Gábor írta le elsőként ugyanezt a párosítást:¹¹ „Boldog örök!¹² melyet szánt a Tisza szöke vizével, / S termékeny hegyeit Bacchus megrakta gerézdél” — olvashatjuk abban az óda-fordításában, melyet Bárdossy János lőcsei iskolaigazgató latin költeményének elejéből készített.¹³

II.

Kölcsey Ferenc történelem- és nemzetszemléletével összhangban a *Hymnus* „tiszaí tájolású vers”, melyben „a Kárpátok, a Tisza és a Duna”, valamint a Hegyalja „országjelképei [...] az alföldi Kunsággal egészülnek ki.”¹⁴ Nem véletlen, hogy Kölcsey a Tiszát a Duna *elé* helyezi („S merre zúgnak hajjai Tiszának, Dunának...”), aminek semmiféle verstani oka nincs: e tény a költő saját felfogásának megfelelő hierarchiát tükrözi az egyes országjelképek viszonylatában (szemben Berzsenyi látásmódjának „Dunacentrikusságával”¹⁵).

¹⁰ A *szöke* korábban – de még egy jó ideig a XIX. század folyamán is – a *Duna* epithetonja volt (s jelentése eredetileg a „tisztá”-hoz állhatott közel). A kérdésről lásd Kovács Sándor Iván tanulmányait: *Gesztenyefaléval a niklai kertből — Gyöngyösi és Berzsenyi „szöke Duná”-ja*, in: *Irodalomismeret* 2000/1., 45-49.; *Dugonics-forgácsok*, in: *Irodalomismeret* 2000/1., 94-97.; „S merre zúgnak hajjai Tiszának, Dunának...”, in: *Új Forrás* 2000/7. és 2000/9.; kiegészítés az előbbiekhöz: *Irodalomismeret* 2000/4., 143.

¹¹ S kérdés: Dayka az *Etelkából* vette-e át? Már az 1788-ban, Ovidiusból fordított *Phyllis Demophonhoz* c. versében szerepel ugyanis a „szöke” jelző, de akkor még az alvilági Hebrus folyóra [!] vonatkoztatva. (Jelentése nála így minden logika szerint a „tisztá”-hoz és „hideg”-hez állhatott közel).

¹² = örökség (mely itt magát az országot jelenti).

¹³ Bárdossy terjedelmes panegyricusa II. Lipót koronázására készült (1790), s még ugyanabban az évben megjelent Pozsonyban; Dayka két esztendőre rá készítette el a szabad magyarra ültetést. Fordításában voltaképp az eredeti versszövegben szereplő, s a Tiszával kapcsolatos másik – régebbi – irodalmi toposzt, a halban való gazdagságot: „Ter felix igitur tellus es, terque beata, / Cujus piscosis rigat amnibus arva Tibiscus” helyettesítette ezáltal. Bárdossy János a költő atyai barátja volt: lásd Balogh Árpád Ányos *Újhelyi Dayka Gábor* c. kismonográfiáját (Kassa, 1913, 102.). Dayka fenti sorait a költő verseinek Kovács Ferencné Ónodi Irén gondozta kiadásából idézem (Miskolc, 1993).

¹⁴ Kovács Sándor Iván: „*Dunaiság*”, „*Tiszaiság*”: *Berzsenyi „Magyarország”-ódája és Kölcsey „Hymnus”-a*, in: *Irodalomismeret* 2000/2-3., 55-58.

¹⁵ Kovács Sándor Iván, uo.

A reformkor embere számára azonban már több mindent szimbolizálhattott a Duna. Erről tanúskodnak egyebek mellett Vahot Imre 1842-ben kelt sorai, melyek a *Tavaszi utazásom emlékvirágai* c. folytatásos útleírásában olvashatók:¹⁶ „A Duna ránk nézve külföldi eredetű folyam, s hazánkon csak idegenként átutazólag csap be a fekete tengerbe. S talán némileg e folyam titkos természeti vonzó- vagy eltaszító ereje okozza azt, hogy nálunk a dunamelléki nép nagy része szinte idegen, vagy csak félmagyar. Ellenben a Tisza hátát, környékét, nagyobbára igazi tiszta tősgyökeres magyarság lakja. Nagyra is van ám e nemzeti tulajdon bírásával a büszke tiszaháti köznép”. Fölöttébb különösen csengenek e sorok, főként ha meggondoljuk, hogy Berzsenyinél, majd később Vörösmartynál is, a Duna költői megidézése nem jelképezett kevesebbet, mint magát *az országot!* Ám mielőtt túlzónak vagy netán önkényesnek ítélnék Vahot vélekedését, ne tévesszük szem elől annak tényleges okait: a reformkor kései szakaszára már nemzeti szellemű törekvések itatták át a közgondolkodás valamennyi területét. Az európai rangú honi opera, magyar báltermi táncok, *Himnusz-* és *Szózat-*megzenésítések, a népszínmű műfaji megszületésének ideje volt ez; ugyanúgy a delelőjére érő irodalmi népiesség – hatásaként a népies dalirodalom első felvirágzásáé a zenében –, a *Bánk bán* mint *nemzeti dráma* kanonizációjáé az arra leginkább hivatott intézmény falai között, de a magyar nyelv hivatalossá tételéé is az országban. Mi sem tűnhet természetesebbnek, mint hogy e korabeli közszemlélet megkereste magának a *nemzeti* – ha úgy tetszik, „legmagyarabb” – *folyót* is!

Nem kevésbé tanulságosak Vahot útirajzának a valamivel későbbi sorai sem: „A Tisza bőforrása [Máramaros] hegyeiből kieredvén, 100 mértföldnyi önállású pályafutása után Titelnél a Dunába szakad, magával vivén a beleömlött Sajó, Hernád, Maros, Szamos, és Bodrog folyamokat. A folyók ezen összpontosulása, hű képmását tünteti vissza a különféle népek, nemzetek életének, kik elvégre is az egész emberiség örökké zajló nagy tengerében egyesülnek, egyik gyorsabb másik lassúbb, ez tisztább, amaz zavarosabb, ez hasznosabb, amaz kártékonyabb, ez egyenesebb amaz tekervényesebb, egyik hosszabb másik rövidebb pályafutással. A Tisza is nagyrészt hű képmása nemzetünk életének! eddigelé mindkettő szabálytalanul, bizonytalan görbe irányban kanyarogva, s kiadásáiban sokszor kártékonyan folyt; de most már mindkettőt szabályozni, javítani akarják.” *Úti leveleinek* egyikében nem sokkal később Petőfi Sándor már pontosan meg is határozta a folyónak azt a földrajzi sajátosságát, melynek nyomán a „legmagyarabb” jelzővel ruházta fel a század (XIV.: Szatmár, 1847): „Bereg és Szatmár megye

¹⁶ *Regélő. Pesti Divatlap*, 1842. november 17. (VII. rész).

közt jöttem át a Tiszán, a szép Tiszán. Úgy szeretem e folyót! talán azért, mert tetőtől talpig magyar: hazánkban születik és hazánkban hal meg, és épen az alföldön vándorol keresztül, az én kedves alföldemen.” Az *Úti levelekkel* azonos esztendőben keletkezett, népszerű Petőfi-verset méltán tekintik a legszebb magyar költői Tisza-apoteózisnak.¹⁷ Ám korántsem ez volt Petőfi egyetlen alkotása, melyben e folyónkról írt. Sőt az 1846 decemberében keletkezett *A magyar nemzetben* a Tisza tája éppenséggel úgy jelenítette meg magát a magyarságot, hogy a vers képi világa – mint később Adynál – számára is a negatív nemzetkarakterizáció vizuális kellékeit szolgáltatta: „Élt egy nép a Tisza táján, / Századokig lomhán, gyáván.” A nemzeti önosztorozás Petőfinél szokatlan – s e téren is szinte Adyt megelőző – hevülete ez, melyet az akkori politikai történések magyaráznak.¹⁸

Mint már utaltunk rá, a Tiszával kapcsolatos, valódi folyó-mitológia kialakulásáról nem beszélhetünk,¹⁹ ám egyes szépírói munkák olykor csaknem a mítoszteremtés határterületén jártak. Jókai Mór *Tiszamenti élet* c. leírásának bevezető passzusa például (mutatis mutandis) egy nagyszabású folyó-mítosz prológusában is helyet kaphatott volna: „A Tisza folyó valódi nemzője a magyar népfajnak; még a Nílus folyamnál is nagyobb a jelentősége azon népre nézve, mely partjain letelepedett.

Lassú, kanyargó folyásában végtelen területeket tart állandó mocsár alatt, mivel partjai csaknem mindenütt alacsonyabbak, mintsem a magas vízállást rakoncái közé zárhatná. Mikor nagyon megárad, messze elönti az alföldi síkságot. Rombol; de termékenyít. Ami kárt egy évben tesz, másikkal tízszeresen visszaadja. Valóságos százemlőjű Isis-isten.”²⁰ (S mindezt egy bő évtizeddel azután fogalmazta meg Jókai, hogy a nagy árvíz idején drámai sorokat vetett papírra Szeged pusztulásáról!)

Az 1879. évi szegedi árvíz meghatározónak mondható Mikszáth Kálmán pályakezdése szempontjából, melyről „a szemtanú hitelességével, de már az író erejével adott hírt ország-világnak” (kései méltatójának szavai szerint).²¹

¹⁷ A vers értelmezési lehetőségeiről lásd újabban Orosz László *Petőfi és a Tisza* c. tanulmányát, in: *Irodalomismeret* 1993. július, 94-97.

¹⁸ Mindezekről lásd Orosz László *Petőfi folyói* c. tanulmányát, in: *Irodalomismeret* 2000/2-3., 59-62.

¹⁹ E megállapítás független attól a ténytől, hogy közismert (s a *Magyar Néprajzi Lexikon* V. kötetében is olvasható) népi eredetmonda kapcsolódik a Tisza keletkezéséhez, mely mondai eszközökkel egyben magyarázatot is nyújt a folyó kanyargós voltára. (Néhány egyéb, többekévé ismert legenda is született a Tiszával kapcsolatosan az idők folyamán.)

²⁰ A *Tiszamenti élet* c. leírás művelődéstörténeti és szociográfiai szempontból egyaránt rendkívüli olvasmány! Megjelent *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen* c. sorozatban, az 1890-es évtized folyamán.

²¹ Praznovszky Mihály: *Mikszáth és a vizek*, in: *Irodalomismeret* 2000/2-3., 75-79.

Így Mikszáthnak, ha „nem is mint szépírónak, de mint újságírónak az országos ismeretet a Tisza hozta meg”.²² Későbbi Tisza-szeretetről, -rajongásáról álljanak itt ugyancsak Praznovszky Mihály sorai: „A Tiszához még mélyebb érzelmi kapocs fűzte, mint a Dunához. [...] érezhetően Mikszáth kedvenc folyója. Sokszíniúen ír róla, számos művében szerepelteti. Élvezi különlegességét, szabályozottsága ellenére is kiszámíthatatlan kanyargását, szelíd fűzéseit, homokos partjait. Lehet, hogy nem fikció, amit egy helyen olvasunk: gyermekkori vágyának tekintette, hogy egyszer megláthassa a Tiszát, amelyről akkoriban az Alföldet megjárt fuvarosoktól, tót aratóktól sokat hallott mesében, dalban elmondva. [...] Hasonlatai mintha a legjobb alföldi festőket idéznék: »Sárguló, kopott ruhájában is szép a róna, s mint[h]a folyadékká vált szivárvány lenne, tündöklő a Tisza.« Máshelyütt: »Zavaros vizéről, példaszó beszéli, hogy aki egyszer issza, nem válhat meg tőle, mint a szép lány csókja, visszacsalogatja a világ végéről, méla fűzéseit képek örökítik, bús, lassú folyását költők éneklék, iszapos partjait a regék tündéreinek picike lábai tapossák, vize fölött az ábránd borong, és a nap mosolyog az ezüst, arany színeket vegyítve méla tükrébe.«”²³

A Tiszavidék képi megidézéséhez Mikszáthnál is oly jellemzően kapcsolódó, „mitoszi” időtlenség-érzetet sugározza magából már Remellay Gusztáv egyik, 1842-ben kiadott elbeszélésének tájleírása.²⁴ Konkrétabban is már-már mitoszi határterületet súrolnak évtizedekkel később Krúdy Gyula novelláinak-regéinek nagy erejű Tisza-képei, köztük a szinte emberi tulajdonságokkal felruházott – a magyarok harcát előbb mintegy segítő, végül „álmosan, lustán” tovahömpölygő – folyóval (*A tokaji vár*), vagy a ruháját az esti vízparton, holdfénynél mosó fehér lábú Gaálné szirénszerű alakjával valahol a Felső-Tisza nádasaiban. Ebben, a XIX. századi általános Tisza-képzeteket „övező”, majdnem-mitoszi légkörben sarjadt ki a hazai romantikus drámairodalomnak az a késő reformkori színpadi hagyománya, mely azután Egressy-Erkel *Tisza-parti jelenetéig* ívelt.

Bibliográfiai adatok szerint fél tucatnyi, főcímében a Tisza folyónevet hordozó magyarországi zenemű-kiadvány látott napvilágot 1867-ig:²⁵ e darabok száma jócskán fölülmúlja azokat az egykorú kompozíciókat, melyek címfelirata valamely más hazai vízre utal. Megkülönböztetett figyelmet érdemel a Tisza-kultusz szempontjából Székely Imre *Magyar idyllek* sorozatának 7. darabja: *Tisza partján*. Egyéb magyar tájnév nem lehető föl a soro-

²² Praznovszky, uo.

²³ Praznovszky, uo.

²⁴ E néprege jellegű novella *Beke Pál halma — 1680.* címmel, Remellay *Történeti beszélyeinek* I. kötetében (Pest, 1842) jelent meg.

²⁵ Mona Ilona: *Magyar zeneműkiadók és tevékenységük 1774-1867* (Budapest, 1989).

zatban, csupán általános, közhelyszerű képi világot elevenít meg a többi műcím: puszta, csárda, stb. Még többet mondhat, ezeknél az adatoknál néhány, XIX. században elterjedt népi illetve népies dal szövege. (Jókai megfigyelése szerint e nóták többször éneklik meg a Tiszát valamennyi magyar folyónál.²⁶) Már az 1840-es, 50-es évtized népszínmű- és színmű-dalainak textusa bővelkedik tiszai képekben: „Az Alföldön halászlegény vagyok én / Tisza partján kis kunyhóban lakom én”; „Elpusztult a Tisza hídja / megépítem magam újra”; „Tisza partján egy hajó kikötve / benne fekszik a rózsám megölve / jertek lányok öltöztessük bíborba / temessük egy nefelejts bokorba”.²⁷ Egressy Béni mindhárom idézett dalt feldolgozta népszínmű- ill. színmű-zenéiben. A harmadik dalszöveg tiszai halál-vízióját (ha közvetett értelemben is), nem csupán a *Bánk bán*-jelenet egyik ötletadó előképének tekinthetjük, hanem olyan motívumnak, mely a századforduló, majd különösen Juhász Gyula költészetében került előtérbe. (Érdemes ebben a vonatkozásban Gárdonyi Géza versére utalni: *Éj a Tiszán* [megj.: 1904.]; befejezése túlvilági szférába hajlik át, de szinte már kezdettől fogva túlvilági fényben játszik az egész költemény [versmelléklet]).

Juhász Gyulát gyakran emlegetik „a Tisza költője”-ként. Találó tömörséggel vonja le a konklúziót az elemző Péter László a *Magyar táj magyar ecsettel* kapcsán: „Juhász Gyula Tisza-képe nem földrajz, hanem lélekrajz”.²⁸ Verseiben nem kevesebb, mint 92 alkalommal írta le a folyó nevét (s a jelzős szerkezeteket és más összetételeket is ide számítva pedig még mintegy további 20 helyen).²⁹ Számára a Tisza egyszerre volt *magyarság-, szegedi élet- és egyéni sors-szimbólum* (versenkénti hangsúly-eltolódásokkal természetesen, ami a mellékelte három költeménynél – *Tiszai tájak, Magyar táj magyar ecsettel, Szeged* – is megfigyelhető).³⁰

²⁶ S ez lényegileg egybevág Vahot Imrének – a fenti idézetből kihagyott – megállapításával a *Regélő. Pesti Divatlap* 1842. november 17-i számában.

²⁷ A fentiekén kívül lásd még Jókai felsorolását a *Tiszamenti életben*. De a népies irodalomban is gyakran előfordul a Tisza, s annak képi világa: lásd például Kisfaludy Károly vagy Czuczor Gergely *népdalait!*

²⁸ Péter László: *Juhász Gyula „Szent folyója”*, in: *Irodalomismeret* 1993. július.

²⁹ Péter László, uo.

³⁰ Péter László, uo., s mint elemzőként arra fölhitva a figyelmet, a *Tiszai tájak*, majd a *Szeged* záró strófáiban is feltűnő csillag-toposz – a nyilvánvaló bibliai áthallás ellenére – nem a megváltás szimbóluma: sokkal inkább a fátumszerűség, megkötöttségé.

III.

Hogy mit jelent ma a Tisza mentén élő vajdasági magyarok számára a folyó, megható őszinteséggel fejtette ki tanulmányában Szloboda János.³¹ Az általa elemzett versek közül kiváltképp a magyarkanizsai Koncz István 1987-ben közreadott, nagyszabású költeményét, *A Tisza partját* érdemes kiemelni.³² A verset uraló baljós szorongásteljességnek különös nyomatékot ad a közbülső strófáktól elkülönülő kétszavas, drámai keret-sor: „Háború lesz.”. „Így, felkiáltójel nélkül, mintegy szomorú bizonyosság- és azóta már sajnos be is teljesült próféciaként” — írja a méltató Szloboda, hozzáfűzve: Koncz István költeménye „méltó társként illeszkedik be a magyar irodalom klasszikus Tisza-versei közé, s talán a délvidéki magyar lírának is a legdöbbenetesebb, legmeggrázóbb darabja”.

A jelen összeállítást Határ Győző *Jóisten* című „altatódala” (1966) zárja: a vers emlékfoszlányokból összetevődő képi világa ugyancsak a Tisza-partot idézi.³³ A „legmagyarabb” folyó hagyományos kultuszát szem előtt tartva semmi csodálkozni való sincs azon, hogy partját akár Körös-vidéki születésű ember is *áhitott nirvana-helyként* énekelheti meg. S jóllehet maga a költő, magyarázat gyanánt (más közelítési lehetőségeket szinte elutasítva) *tudatának tengermélyéből fölmerülő édes gyermekkori emlékeire* hivatkozik, az „anyai” Tisza szerteágazó irodalmi tradícióit ott érezzük a vers mögött.

³¹ *A szöke fürtű múzsa. (A Tisza a magyar irodalomban)*. E sorok írásakor a tanulmány az alábbi internetes oldalon olvasható: www.zeina.org.yu/zek/konyvek/48/b8.html.

³² A költő *Ellen-máglya* c. kötetében jelent meg (Újvidék, 1987).

³³ Aikotói önelemzéssel együtt megjelent a *Tiszatáj* 1997. márciusi számában.

VERSMELLÉKLET

Bessenyei György: A' TISZÁNAK REGGELI GYÖNYÖRÜSÉGE

A' Tiszának partján viradok-meg egy-szer
Hol ifjú éltében jártam sok ezer-szer.
Az Ég' bólozatját kék Szín táblájával,
Tüzesedni láttam napunk' sугarával.
Mosolyodni kezd az hajnal világunkra,
Világosságot nyújt 'zibbasztó álmunkra.
Az éjjeli ködök gőzölőgni kezdek
Hegyeknek tövébe, 's völgyekbe rejteznek.
Innen eresztgetik felfelé párájok',
'S a' reggelrel e'ként közlik-még homályjok'
A' nyugodt természet kel, 's ki fújja magát.
Verődik álmából; újra kezdi dolgát.
Még az erdők, 's hegyek homályba nyugodtak
Hol napunk Világát várván, tsak halgattak.
Az álmos természet végtére meg indul
Élő fíjjal munkájára mozdúl.
Napunknak sугára terjeszkedik rajta,
Melly hódat, tsillagot a' tengerbe hajta.
Erdő 's hegy tetőket meg aranyoz tüze,
Ragyog játékára az harmatnak vize.
Le süllyedt az éjjel már ólom botjával
A' nap kezd ragyogni fényes Világával
Földünknek szélirül fel-szökött Egére,
Üzi a' Setétet komor tengerére.
Nagy természetünkben katzagni kezd minden
Mellynek nagy lármája el kezdődik renden:
Zendülnek az erdők sokféle hangokkal
Szólnak madarai a' víg vadászokkal.
Jajdúlnak a' kopók; hangzik a' kürt meszsze,
Bögnék az élő-fák, faldosott a' fejsze.
Az halász hajója harsog a' vizeken,
Keresi prédáját e' párás térjeken.
A' sásas rétekre sok marhák veretnek,
Rívó bögései gyakran kettőztetnek.
Éh szájak a' fübe szélllyel harátsolnak,

Furullyája zendül köztök pásztoroknak.
A' Tisza partjáról ezeket szemlélvén,
Tsendesen állottam mindennek örülvén.
E' víznél kétfelől szörnyű jegenye-fák
Nöttek, mellyek tsak nem a' felleget tartják.

Iszapos gyökerek mélyen ereszkedett,
Boglyas oldalakon kérgek repedezett.
Terjedt gallyjaikkal le-felé hajlanak,
'S mintha Szomjúznának a' vizekbe nyúlnak.
Nyájason zörgenek zöld, 's fejér levelek,
Mellyeken tsak lassan bújdosnak a' szelek.
Ezek közt a' Tisza foly tsendességével,
'S mintha gondolkozna olyan menésével.
Sárga tajtékjait formálja közepén
Sok gallyak, 's levelek ballagnak a' színén.
Sebes örvényei bújdosván magokba,
Zúgással ütköznek néhol a' partokba
Mellyek két részeken erdejek táplálják
'S a' Világ lármáját tsendesen halgatják
A' páros gerlitzék szárnyok tsattogatva,
Repdesnek felettek magokat mulatva.
Vidámúl a' Tisza turbékolásokkal,
Mert szép lármát tesznek nagy tsatsogásokkal.
A' Tisza egy részin széles rétek vannak,
Honnan kiáltások hallik a' darvaknak.
Ezeknek nagy szavok a' magas Egeket
Be töltvén, lármázzák érzékenységinket.
Sok hattyúk is nyúlnak a' Tisza felett-el,
Kik repülvén, tűnnek szép süvöltésekkel.
Szárnyoknak különös kettős hangozása
Olly, mint a' tsehelő kopók kiáltása.
Több számos madarak zengenek ezentúl,
Mellyekből a' puska szóra sok alá-hull.
Illyen dolgok között szemlélvén a' Tiszát,
Gyakran jártam által örvényes folyását.
Füzesei mellett sétáltam magamba,
Fövényes lapályján, és gondolatomba
Szüntelen neveltem gyönyörűségemet,
Részegítvén vele érzékenységemet.

A' tavaszi szagok orromba ütköztek,
Mellyeket magokkal hordoztak a' szelek
Ilyen az hely, a'hol életre születtem,
'S e' nagy természetnek férfi tagja lettem.

**Versegly Ferenc:
KÜLSŐ SZOLNOK**

Hirdessék egyebek más várasit ősi hazánknak,
hol dühödő ostromlatok által
vérpatakok folytak, vagy lágy pompának eredvén
dúzs nemesink, palotákat emeltek!
Én kül Szolnoknak sükeres térségeit áldom,
hol remegő szemeimbe az első
napragyogás ötlött. Itt hempelyeg enyves iszapján
a Tiszavíz; itt omlik ölébe
Zagyvánk. Egybevegyült vizein a szöke folyónak
a szép híd: a szandai dombig
két sor fűzfa között izmos töltések; utánnok
szöllők a varsányi határig.
Legmagosabb partján a víznek látszik az egyház,
a sótár s a hajdani földvár.
Minden egyéb táján dúzs rétek, barna barázdák,
zöld legelők elegyítve tenyésznek.
És hogy legböcsösebb díszét egyszerre kimondjam:
szinte azon partjára emeltek
a két egybefolyó víznek, hét régi vezéri
honnjokból kiszakadt eleinknek,
tízszáz évek előtt, egy várfokot a nyilak ellen,
mellyre utóbb a mostani épült.

**Gárdonyi Géza:
ÉJJEL A TISZÁN**

Feljött a hold a Tiszára.
Csend borult a füre, fára,
Szeged alatt, a szigetnél
áll egy ócska halászbárka.

Holdvilágnál fenn a bárkán
halászegény ül magában:
ül magában, s furulyál;
furulyál az éjszakában.

A Tiszára a sötétség
gyászfátyolként terül hosszan;
gyászfátyolon a csillagok
csillogdálnak gyémántossan.

Talán épp a bárka alatt,
lenn a vízben, lenn a mélyben,
fekszik egy nagy halott király,
halott király réges-régen.

Koporsója arany, ezüst,
s vasból van a burkolatja.
És a három koporsóban
a király a dalt hallgatja.

**Juhász Gyula:
TISZAI TÁJAK**

Tiszai tájak, végtelen vidékek,
Olyan testvér sorsommal a tiétek.

Én is magány és csönd gyermeke lettem,
S fekszem szelíd árván a végtelenben.

És hallgatom a fűvek halk növését,
Az esti csöndek mély és bús zenéjét.

És nézem, nézem, hogy az esti felleg
Hogy indul el a hallgatag hegyeknek.

S a fáradt csónak vajon hova ballag,
És töredéke honnan jó a dalnak?

S túl hangokon és gyászos jegenyéken
Bús csillagom hol jár a néma égen?

(1912)

MAGYAR TÁJ MAGYAR ECSETTEL

Kis sömlyék szélén tehenek legelnek,
Fakó sárgák a lompos alkonyatban,
A szürke fűzfák egyre komorabban
Guggolnak a bús víz holt ága mellett.

Távolba néznek, és a puszta távol
Egy gramofon zenéjét hozza nékik,
Rikácsolón, rekedten iderémlik,
A pocsétában egy vén kácsa gázol.

Az alkonyat, a merengő festő fest:
Violára a lemenő felhőket,
S a szürke fákra vérző aranyat ken,

Majd minden színét a Tiszának adja,
Ragyog, ragyog a búbánat iszapja.
(Magyar táj: így lát mélán egy magyar szem.)

(1912)

SZEGED

A Tisza-parton halkán ballagok,
És hallgatom, mit sírnak a habok?

E partok méla fordulójánál
Állt egyszer gőgös Attila király.

E tájon, hol a két víz összeér,
Áldozott egykor dús Ajtony vezér.

Ott fõnn, ahol most vén harang dalol,
Dugonics András búszult valahol.

Mert búszulásra volt itt mindig ok,
Ugye bajtársak, ugye magyarok?

Itt Tömörkény, ott Gárdonyi lakott,
Petõfi Zoltán erre ballagott.

Megállok felhõs tavaszég alatt,
S míg megy a víz, és az idõ szalad,

Érzem, hogy az öreg Tisza felett
Az örök élet csillaga remeg.

(1919)